

megírása és befogadása között van -, akkor arra is utalni kívántam, hogy ez az automatizmus így csak a képelet színpadán működik. Az élő színház épp érzékisége és jelenidejősége miatt más. Az előadásban a befogadás többsíkúsága, az egyes síkok más-más perspektívája és kölcsönhatása csak akkor él és hat, ha mindez valóságosan, a játék érzékiségében is megjelenik. Ha viszont e megjelenítés - és egyáltalán az alkotói feldolgozás - elmarad, akkor legfeljebb a szöveg ellenállásából érezzük meg azt a meglehetősen destruktív feszültséget, amely aligha építi, inkább mintegy belülről rombolja az előadást.

Ha *A kassai polgárok* mostani, Szákás Tóth Péter rendezte változatát vesszük, ez annál fájdalmasabb, mert az előadásnak megvannak a maga értékei, hisz a rendező a drámai cselekmény ideje és a jelen közt feszülő időtávot elég behatóan elemezte, és elég jól boldogult is vele. Különösen, ami a színészi hangvételt illeti: jó képességű, vonzó csapatot toborzott magának, színészei természetes, mai nyelven tudják interpretálni a régi példázatot. Csakhogy a szöveg ellenáll. A műsorfüzetben olvasható néhány soros értelmezés alatt nincs ott a rendező neve, de nyilvánvaló rendezői ars poeticát rejt magában: „1942-ben »a magyar Tell Vilmos lépett színpadra, aki művészi elhivatottságát áldozta fel népének szabadságáért«. Ma, kétezer-ben, Márai születésének 100. évfordulóján, az ember áll az előadás középpontjában. Az ember, aki csak művész akar lenni, csak a saját útját akarja járni, csak függetlenségére, hol

dogságra törekszik mint művész, mint férj, mint szerelmes - csak mint ember - és nem hős." Ha ilyen mértékig ki akarom fordítani a darabot önmagából és a maga eredeti kontextusából, az nem oldható meg húzásokkal, némi dramaturgiai munkával. Csak egyféleképp oldható meg: ha farkasszemet nézek az íróval és az író korával. Peter Stein rendezett ilyen előadásokat fénykorában, a berlini Schaubühnén, valamiképp nemcsak az író korát, hanem az író személyes drámáját is belerendezve a darabba (elsősorban legendás *Homburg* hercege-előadására gondolok).

Márai egyébként *A kassai polgárokban* mintegy tálcán kínálja ezt a megoldást, erre már fentebb utaltam, annyira a maga személyes írói dilemmáját teszi meg a darabbeli János mester élete fő kérdésének. Magyarán nem kiiktatni kellett volna az előadásból a negyvenes évek elejét, amikor a mű íródott, hanem leszámolni vele. Akár azon az áron is, hogy ennek a leszámolásnak lett volna bizonyos kritikus éle, amely megvilágítja, sőt leleplezi az író (és persze a kor, az akkor határos és hiteles értelmiségi antifaszizmus) korlátait is. Bár igaz, e kritikai feldolgozásnak nem a politikai-történelmi aspektus kellett volna a lényege legyen, inkább annak a színházi-irodalmi nyelvnek az időben-térben való elhelyezése, amely még Dosztojevszkijtől is megriadt, s amely egyszerűen alkalmatlan arra, hogy - némi eufemizmussal szólva - mai antropológiai tudásunkat közvetítse. Nem kívánom itt felsorolni, mi minden történt az európai és az amerikai színházban a

második világháború óta, ami természetesen nem vonatkoztatható el attól, ami a humanisztikában, sőt a természettudományokban történt, s ami így együtt, amikor a színházba beülünk, vagy a színpadon megszólalunk, magától értetődő közkinccs ma számunkra. Nyilvánvaló, hogy *A kassai polgárok* nem ezt a nyelvet beszéli. Elképzelhetetlen tehát olyan ma érvényes előadása, amely ezzel a körülménnyel nem néz szembe, ezt a konfliktust nem dolgozza fel.

Lehet, egyeseknek túl erős ez a fogalmazás, különösen a Márai-centenárium ünnepi pillanatában. De itt rejlik a mai Márai-recepció legégetőbb kérdése. Márai az emigrációban bizonyos értelemben önmaga szobra lett. Különként élt, úgyszólván teljesen elszakadt a hazai élettől és kultúrától, s még más emigráns körökkel is csak laza kapcsolatot tartott. A hazai irodalomnak is, a drámának is megvoltak a maga különcei, akiket a magyar színház nehezen vagy egyáltalán nem tudott befogadni, ám ezek a különcök mégis jelen voltak a maga különcei, akiket a magyar színház nehezen vagy egyáltalán nem tudott befogadni, ám ezek a különcök mégis jelen voltak a hazai szellemi életben, ami egyfajta kölcsönösséget mindenképp jelentett. Márai impozáns életművéből e kölcsönösség hiányzik. Ha tehát valóban szeretnénk „visszahonosítani", meg kell birkoznunk vele, s nem a szobrot kell hazahoznunk. A Thália Új Stúdiójában *A kassai polgárok* ezzel a megbirkó-

PÁLYI ANDRÁS

A KASSAI POLGÁROK

PORTALANÍTÁS

Márai Sándor, a született kassai polgár színdarabot írt *A kassai polgárok* címmel akkor, amikor Kassa átmenetileg ismét Magyarországhoz tartozott. (Az ősbemutatót a Nemzeti Színház tartotta ünnepi előadásban, kormányzó úr Öfömméltósága névnapjának előestéjén, 1942. december 5-én.)

A mű főhőse művész, s mint ilyen, többek szerint, a szerzőt rejti. Ámbár a főszereplő János mester nem író, hanem szobrász - érdekes, így egyszer sem nevezik a darabban, mindig kőfaragóként emlegetik -, aki több estét betöltő konfliktussal találja szemben magát a háromfelvonásos tragédia során. A konfliktusok koncentrikus körökként kerítik körül.

Az első - a legbelső - egyszemélyes, alkotói magánügy. János mester egy szobor megformálásával küszködik. Nem találja a kőfaragói megoldást az arckifejezésre, melyet az új templom bejárata fölé tervezett Szent Erzsébet-alaknak szánt. A második probléma családi körben jelentkezik. Matematikai abszurd áll elő: háromszög a négyzeten. Az egyik szerelmi háromszöget János, a fia (Kristóf) és a nevelt lánya (Genovéa) alkotja. A másikat, a hatványozottat János, a felesége (Ánes) és Genovéa hozza létre.

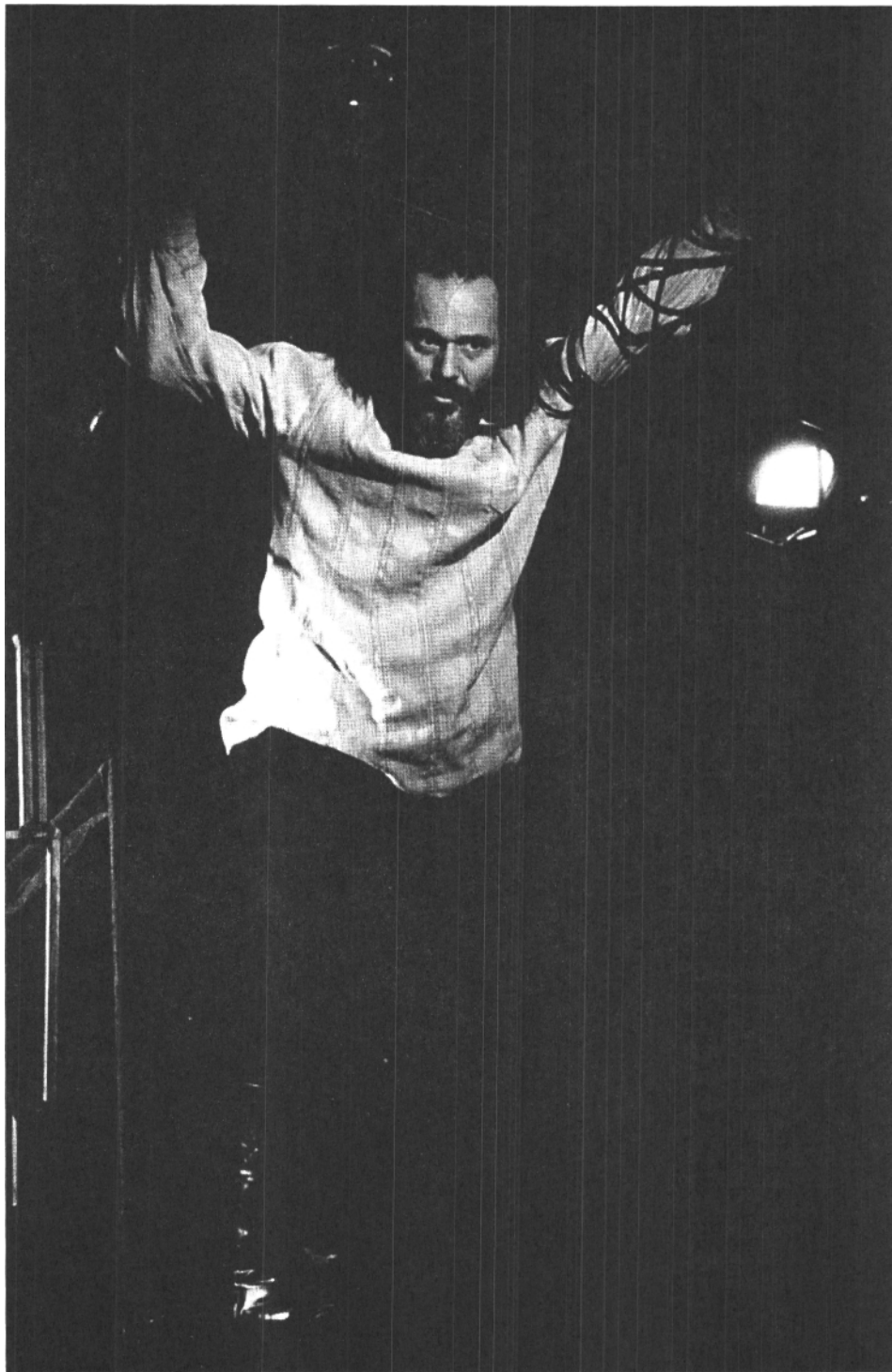
(Lehet mondani, hogy az író kissé túlbiztosította a szerelmi vonalat. Igaz, a Kristóf-Genovéa-ügyet csak a legelső jelenetben szerepelteti, onnantól kezdve negligálja.)

A harmadik bonyodalom még tágabb környezetet érint: egész Kassát. A király odaveti zsákmányul a várost Omodé nádornak - a XIV. században vagyunk -, a kassaiak azonban fegyveres ellenállást tanúsítanak. János mesternek módjában áll patetikus monológokban és dialógokban meghányynivetni, hogy mi néki a dolga: a vésővel dolgozni vagy fegyverrel hadakozni. (Mármost szerintem János mester azért nem Márai, mert a rogyásig tetézt problémahalmazból koránt-sem mindent tekinthetünk a szerző legszemélyesebb sajátjának. Az alkotás tematikája, az igen, az foglalkoztatta őt is. A harcok cselek-vés ingerenciája viszont nemigen kínozza. Meg az is elég jól felmérhető az önéletrajzi művekből, hogy Márai sokkal könnyedebben, hűvösebben és érintetlenebbül mozgott az emberi kapcsolatokban, mint a drámahős. A naplóból vagy az *Égy polgár vallomásaiból* nem derül ki, hogy az író valaha is felelősséget érzett volna, mondiuk egy nőért, lett

János mesterrel ellentétben, aki a Genovéa-ügyet éppúgy végigvívódja, mint a többi, rálöcsölt drámai válsághelyzetet. S a próza műfajában gyakran egészségesen fanyar Márai fennkölt szövegét írónia és önirónia nélkül, dúlt szenvedéllyel kell elmondania (vagy meghallgatnia). „Az arany halott tűz." „Azén lehetem ad szárnyat a lelkednek." „A harc csak pillanat. A béke az élet." Es hasonlók.)

Ha egy végzős rendezőhallgató *A kassai polgárok*at választja diplomamunkául, akkor ez avval kecsegtet, hogy az ifjú színházcsinálót izgatja valami ebben a szép szavú, közhelyszagú, nagy ívű, túlszűfolt, dramaturgiailag több sebből vérző színdarabban. Nyilván talált egy szálat a dús, kusza gombolyagban, amelyet érdekesnek ítélt, s érdemesnek a felgöngyöltésre.

Hanem ahogy a Szákás Tóth Péter jegyzete előadás kezdődik a Thália Színház Stúdiójában, az a hideglelést hozza rám. Két szereplő beszélget a színen, miközben az egyikük folyamatosan tornagyakorlatot végez a Masa Richárd tervezte díszleten, mely leginkább játszótéri mászókéra emlékeztet. A céltalannak tetsző színészi mutatványtól elfog az ijedelem, hogy valami igen divatos, akro-

János mester: Gáspár Tibor (Schiller Kata felvétele)

batikus színházi produkció vár rám. Beüthet a legrosszabb is, hogy a színrevivő nem akar semmit a műtől (csak blöfföl), vagy akar, de nem tudom megfejteni a szándékait (legfeljebb blöffölhetnek). Ezután az előadás a csendes megnyugvás jegyében telik el.

Szákás Tóth Péter inkább szakmai, mint filozófiai megközelítési módot választott. Mindenekelőtt jótékonyan beavatkozott - a darab szövegébe, sőt szerkezetébe. Kiiktatta a kassai tanácsot, amitől a mű sűrűbb, pusztán néhány szereplő viszonyára szűkített, kamaradramái jelleget öltött. Ugyanakkor mégsem tűntek el nyomtalanul a tömeg-jelenetek. Az Omodé meggyilkolását követő tárgyalás részleteit fel-felmondja az előadást indító két szereplő. (Hol literátorok, hol egy-házi személvek képében.) Kettejük

mászókázással tűzdelt párbeszéde *flash backbe* úsztatja János mester történetét. Amikor a főhős előáll, már tudjuk, hogy a színre nem lépő nádor szíven lesz/lett szúrva. A gyanútlan néző számára így akár krimiszerű izgalmat is kínálhat az előadás. (Vajh ki leend a gyilkos?) A „gyanús” néző pedig baljós hangulatban kísérheti figyelemmel, ahogy János mester végzete beteljesedik. Szákás Tóth Péter melankolikus sejtelmességgel, balladisztikus tömörséggel és rideg törvényszerűséggel torkoltatja tragédiába az eseményeket. (Nem mentesen némi *Bánk bán*-reminiscenciától.)

Egyéninek mondható szakmai álláspontot vélek felfedezni a szereposztásban. Se húzó-név, se zsinórban játszó élszínész, se megszánt munkanélküli nem szerepel az előadásban. A rendezőnövendék sokat

tott, a nagyközönség számára mégis „ismeretlen” színészeket hívott meg a Tháliába. Olyanokat, akik Békéscsabán, Egerben vagy Debrecenben már rengeteg szépet és jót csináltak, Pesten viszont sosem láthatók. S ha más nem történik itt, mint hogy néhány tucat fővárosi néző felfedezi magának Gáspár Tibort, Bertók Lajost, Venczel Valentint, illetve a vígszínházi üldögélésben megfáradt Venczel Verát, esetleg a viruló, főiskolás Melkvi Beát, akkor már van öt találat a héten.

Az előadás világában akad néhány üdítően bizarr jel. Magasból lehulló vércsöppek a színpad közepén. Vörös babszemek fémtányér alján, vacsorához és dührohamhoz tálalva. Négy darab tűzifa a négy égtáj felé vetve. Különös az Endresz Ágnes tervezte kosztüm-együttes is, mely úgy stílusos és illúziókeltő, hogy közben minden darabjában van valami kirívó furcsaság. Egy piros gomb a feketék között. Vagy egy fekete öltözék aljában a zöld zokni és a még zöldebb cipő. Egy-egy zsinór, amely feltekeredik a nadrágszárra vagy az ingujjra. A kötelék egyébként is visszatérő s nyilván szimbolikus elem itt. Helyenként még a díszlet is kötözve van, bár a bebugyolált mászóka képe inkább sebesülést idéz, mint gúzsbakötöttséget. (Most akkor nem is tudom, hogy rabok lennének-e vagy betegek.)

A produkció legfőbb erénye, hogy igyekszik portalanítani és pátoszmentesíteni Márai minimum avítvas művét. A színészek nem az emelkedettségre, hanem a gondolatokra koncentrálnak. Amikor például Bertók Lajos Albertusa figyelmezteti Gáspár Tibor János mesterét - „nézz a szívedbe” -, akkor e felszólításban nincs több zengzetesség vagy színpadiasság, mintha azt mondaná: nyúlj a zsebedbe. Gáspár kőfaragójának tragikus hősvolta ezúttal nem elszánt, dörgedelmes és heroisztikus vállalás. Ez a János mester csupa kérdés: azt kell-e tennem, amit a becsületem (és Márai) diktál? Van-e hivatásom, kötelességem, tudok-e dönteni? Amikor feladatát immár elvégezvén hazatér, és házat feldúlva, feleségét holtan találja, zavarodottan, tanácstalanul fordul Olsavszky Éva dajkájához, Puskás Tivadar Gergely páteréhez, Bertók Albertusához. Hogy akkor most mi legyen. Megtette, amit vártak tőle, de hogyan tovább?

Egyébként is az a legjobb, amikor Gáspár és Bertók áll egymással szemben. Két erőteljes ember, egyenes tartással, értelmes fejvel, magas homlokkal, figyelő tekintettel. Vitáznak, mérkőznek, meg akarják érteni egymást. Girbegurba erecske tekereg mindkettejük halántékán. Kicsit kiduzzad. Talán mert olyan markáns, olyan feszítő a gondolatok ereje.

STUBER ANDREA

Márai Sándor: A kassai polgárok

(Thália Színház Stúdió)

Dramaturg: Góczán Judit. Zene: Gryllus Samu.

Díszlet: Masa Richárd. Jelmez: Endresz Ágnes.

Rendező: Szákás Tóth Péter

Szereplők: Gáspár Tibor, Venczel Vera,

Kokics Péter f. h., Melkvi Bea f. h., Bertók

Lajos, Puskás Tivadar, Venczel Valentin,

Olsavszky Eva, Mucsi Sándor, Huszár Zsolt.